

2. Андрійчук С.В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптації дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (від теорії до практики) : навч.-метод. посібник / І.М. Петрюк, С.В. Андрійчук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. – 120 с.
3. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. – Л.: Наука, 1988. – 270 с.
4. Григорович О.Формування інноваційної культури педагога як стратегічна мета національної системи освіти / О.Григорович, О.Демченко Н.Родюк // Рідна школа. – 2018. – №9–12 (1060). – С.32-39.
5. Демченко Е.П. Формирование креативной компетентности будущих педагогов в контексте подготовки к работе с одаренными детьми / Е.П. Демченко, Ивета Кепуле // «Young Scientist» («Молодий вчений»). – 2018. – № 5.2 (57.2). – Мау / Травень. – С. 28–35.
6. Демченко О.П. Формування суб'єктності соціально обдарованої особистості в культурно-освітньому просторі як умова її соціалізації / О.П.Демченко // Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка : Серія психологія. – 2017. – №6. - С.47-51.
7. Імбер В.І. Роль сучасних засобів навчання у формуванні творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск 15. – 2005. – С. 20-23
8. Казьмірчук Н.С. Наступність як психолого-педагогічна категорія / Н.С.Казьмірчук //Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, 19-20 квітня 2018 року. – Вінниця, 2018. – С. 7-11.
9. Лазаренко Н.І. Формування в дітей з функціональними обмеженнями індивідуальної системи знань сенсожиттєвого характеру засобами арт-терапії / Н.І. Лазаренко, А.В. Хіля, А.М. Коломієць // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 2017. – Вип. 13. – С. 124-156.
10. Любчак Л.В. Використання технології тренінгу в формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми / Зб. Наук. Пр. – Вип. 47. – Київ – Вінниця, 2017. – С.70-75.
11. Олійник Н.А. Організація фізичного виховання у вищих навчальних закладах / Н. А. Олійник // Сучасні тенденції психолого-педагогічної освіти у сфері фізичного виховання, 25 травня, 2016 р. – Умань, 2016. – С. 7-9.
12. Стахова І.А. Творчий підхід до організації природничо-наукової підготовки майбутніх учителів початкової школи / І.А. Стахова // Молодий вчений. – 2018. – №5(2). – С.127-131.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

*Кобильняк Тетяна, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Науковий керівник: О.П. Демченко, кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Україна)*

BULLYING PREVENTION AS A DIRECTION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION

*Kobylnyak Tetyana, master's student
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)*

***Анотація.** Висвітлено поняття «шкільний булінг» як явища, яке є причиною виникнення у сучасних школярів соціально-психологічних проблем. Проаналізовано основні його ознаки, типи, суб'єктний склад. Представлено результати опитування учнів початкових класів з метою виявлення та запобігання проявів булінгу в закладах освіти.*

***Ключові слова:** булінг, булер, жертва, шкільний булінг, психологічне насильство.*

Abstract. *The concept of "school bullying" is highlighted as a phenomenon that is the cause of socio-psychological problems in modern schoolchildren. Its main features, types, subjective composition are analyzed. The results of a survey on the detection and prevention of bullying in educational institutions are presented.*

Keywords: *bullying, buler, victim, school bullying, psychological violence.*

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи і виховної практики однією із складних соціально-педагогічних проблем у закладах освіти є шкільний булінг. Така форма насилля ускладнює соціальне життя дитини та негативно впливає на її емоційний стан. Оскільки найбільшу частину часу учні проводять у закладах освіти, тому спостерігається поширення такого явища саме в шкільному середовищі. За даними МОН України, з посиланням на дослідження ЮНІСЕФ « 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу; 24% дітей стали жертвами булінгу; 48% дітей нікому не розповідали про випадки булінгу; 44% школярів були спостерігачами булінгу, але ігнорували його, бо їм було страшно за себе; більшість дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так, як інші діти» [13].

Відповідно до цього, питання профілактики та протидії булінгу активно піднімається на державному рівні. Було затверджено низку документів МОН України, в яких задекларована правова база щодо створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти. Зокрема, розроблено та затверджено «Порядок реагування на випадки булінгу (цькування)» та «Порядок застосування заходів виховного впливу» [10; 11].

Різні аспекти розробки проблеми булінгу та соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до агресії, досліджували сучасні науковці: І.Бердишев, І. Кон, Х.Лейманн, Д. Лейн, К. Лоренц, Л. Лушпай, А. Мухаркіна, Т. Мерцалова, О. Ожйова, Д. Ольвеус, В. Петросянц, Т. Фалд та ін. Проте проблема профілактики булінгу серед дітей і підлітків ще залишається недостатньо дослідженою як на рівні теорії, так і у контексті впровадження в соціально-виховній практиці.

У науковому дискурсі є різні підходи до пояснення булінгу як одного з проявів насилля. На думку вчених, *булінг* – «явище масове і кожен окремий його випадок має свої особливості, характеристики та наслідки, включає в себе різні дії кривдника по відношенню до жертви. Вони передусім спрямовані на приниження іншої людини за допомогою емоційного, фізичного, економічного або сексуального насильства та агресії» [2, с. 47].

Важливим є питання про причини булінгу. Одним з підходів їх пояснення є те, що нерідко підлітки і молодь не можуть упоратися з мінливим навколишнім світом, нестабільним станом дорослих, які не забезпечують відчуття психологічного комфорту. Як емоційна реакція чи захисний механізм, може бути позиція нападу на своїх ровесників, молодших. Л.А. Найдьонова зазначає, що «здійснення насильницьких дій дітей по відношенню до інших дітей пов'язано з власним травмуючим досвідом, тобто сам булер піддавався такому ж насиллю по відношенню до своєї особистості, якому піддає своїх жертв [9, с. 5].

Більшість дослідників булінгу вказують, що всі особи, які беруть у ньому участь, поділяються на декілька категорій (рис. 1).

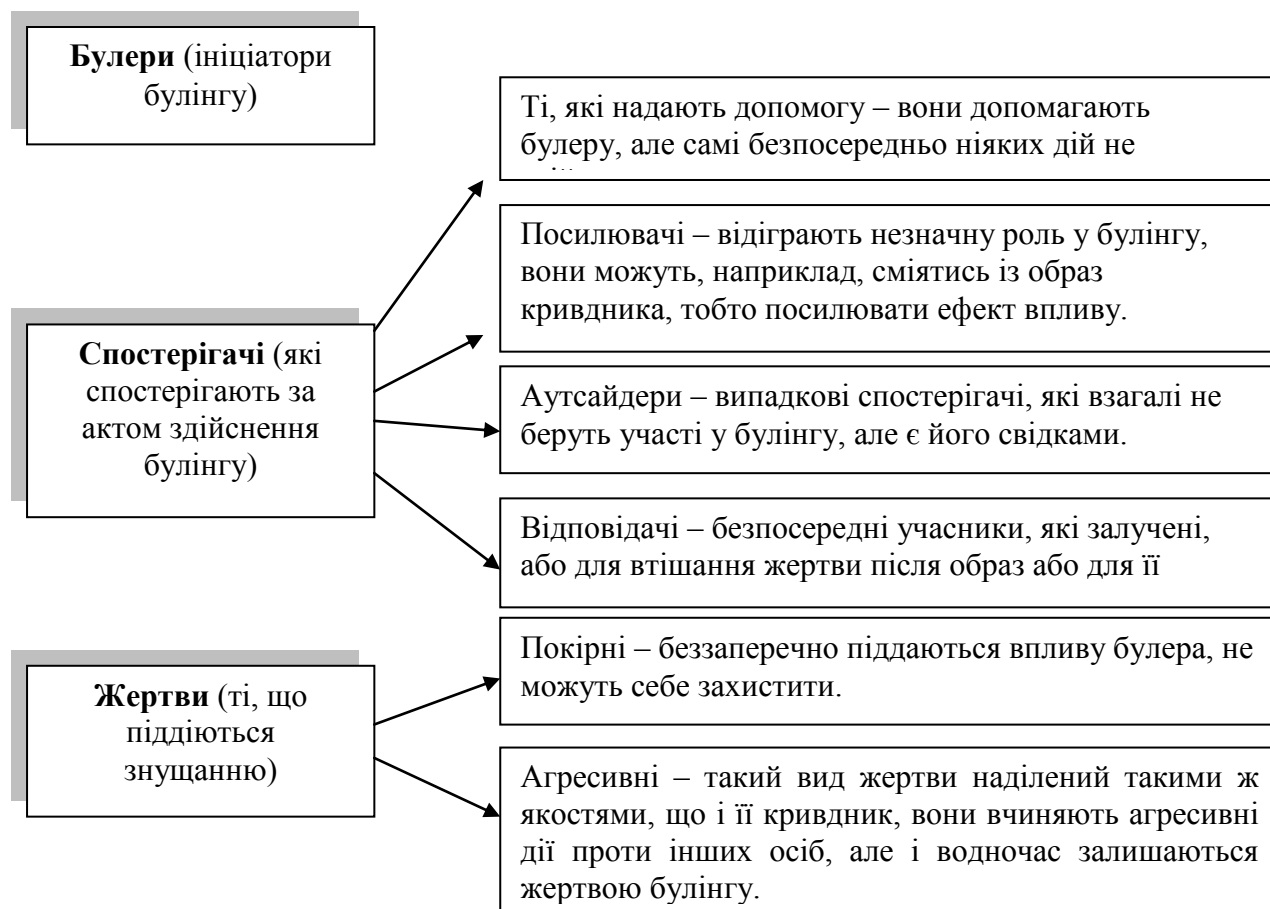

Рис. 1. Категорії осіб, які беруть участь у булінгу

Учені передусім дають характеристику осіб, які вчиняють булінг, його активним учасника, це, так звані, «булери», «учні, які мають вищий соціальний статус або наділені більшою фізичною силою, з досить високим потенціалом агресивності, який спрямований на інших учнів, викладацький колектив» [9, с. 6].

Раніше явище булінгу стосувалось, в основному, дітей підліткового віку, але зараз вияви цькування та знуцань можна помітити і в молодшому шкільному віці. До того ж, ще недавно проблема булінгу була поширена більше серед хлопчиків. Оскільки було прийнято вважати, керуючись гендерними стереотипами, що представники чоловічої статі більш схильні до агресивної поведінки, ніж жінки. Але останнім часом ситуація змінилася, так як дівчата все частіше починають демонструвати схильність до психологічного насильства. Така тенденція частково пояснюється початком маскуналізації дівчат, що продукується сучасним суспільством.

Складними є наслідки булінгу для всіх суб'єктів, які прямо чи опосередковано пов'язані з таким явищем. З одного боку, булінг сприяє формуванню девіантної особистості самого булера, ініціатора цькування та агресивної поведінки, що спрямована проти іншого учня. У булера, дії якого

залишаються без уваги шкільного колективу, психолога або соціального педагога школи, батьків, починає формуватися почуття всездозволеності та повне нехтування моральних законів. Але, якщо безпосередні агресивні дії вчиняє лише одна особа (булер), то інші особи (які надають допомогу булеру) також беруть участь у знущанні, але при цьому займають позицію спостерігача, вчиняючи пасивне психологічне насилля. Така позиція також є деструктивною і негативно позначається на особистісному розвитку «спостерігача».

З другого боку, найбільшу психологічну травму отримують особи, стосовно яких чиниться такий вид насилля. Жертвами булінгу можуть бути різні категорії осіб. Зокрема, піддаються насиллю діти з сімей з низьким матеріальним статусом, особливостями психо-фізичного розвитку, із заниженими інтелектуальними можливостями тощо. Тому одним з обов'язків команди психолого-педагогічного супроводу, зокрема асистента вчителя, є виявлення фактів насилля чи булінгу (цькування) дітей з особливими освітніми потребами, повідомлення про це відповідних посадових осіб, протидія та його припинення [9].

На думку О.П.Демченко [3; 4], до категорій осіб з особливими освітніми потребами відносяться обдаровані діти, які відрізняють від своїх однолітків високим рівнем інтелектуального розвитку, світосприйняттям, поведінкою, судженнями, навіть зовнішністю тощо. Часто вони не мають друзів у колективі, ведуть себе зверхньо, або навпаки є невпевненими й замкненими. Такі діти нерідко стають об'єктом насмішок і знущань. Тому також потребують психолого-педагогічної допомоги та захисту як жертви шкільного булінгу.

Серед актуальних напрямів роботи в загальноосвітніх закладах МОН України пропонує проводити профілактику явища булінгу / цькування в декількох напрямках. Зокрема, організовувати роботу гуртка «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації», факультативу «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»; розвивати в учнів навички медіації, використовувати для різні засоби, зокрема, відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація – ровесників і ровесниць» та освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе». До того ж, варто «проводити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей з питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом» [5].

У контексті започаткованого дослідження було сплановано когнітивний експеримент, який проводився на базі закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №1 ім. Т. Шевченка м. Ямпіль Ямпільського району Вінницької області. Для цього було розроблено анкету *«Що знаєш ти про булінг»* для дітей молодшого шкільного віку, спрямовану встановлення ролі дитина «жертви / агресора / спостерігача» в групі однолітків у школі. Нами обрано вибірку, учнів початкових класів, які навчаються в тих колективах, де попередньо було виявлено факти булінгу одних дітей іншими. Представимо результати опитування.

Так, на запитання: *«Наскільки тобі подобається перебувати у школі?»* 35,4% досліджуваних дали відповідь «не подобається», 28,3% – «подобається»,

19,2% – «дуже не подобається», 9,8% – «дуже подобається і 9,1% не змогли визначитися з відповіддю.

- На запитання: *«Скільки друзів у тебе є в класі?»* 41,6% учнів дали відповідь «один хороший друг», 30,4% – «жодного», 10,3% – «2-3 друзів», 17,7% – «4-5 друзів».

- Відповіді дітей на запитання *«Як часто тобі довелося зіткнутися із знущаннями над собою у школі протягом цього місяця?»* були наступними: 52,4% відповіли «декілька разів», 23,6% «жодного разу», 33,4% «щодня».

- Наступним було запитання *«Якщо ти стаєш свідком знущань над твоїми однокласниками, що ти відчуваєш?»*, на яке 38,3% досліджуваних відповіли, що «відчувають, що ця дитина заслуговує такого ставлення», 17,7% відповіли, що їм байдуже, 27,6% вказали, що співчувають тим, хто стає жертвами насилля, 24,4% відповіли, що розуміють почуття тих, хто переживає знущання, адже самі неодноразово потрапляли в схожу ситуацію.

- Відповідаючи на запитання *«Як часто ти брав(ла) участь у знущанні над іншими учнями протягом цього місяця?»*, 47,3% відповіли «2–3 рази на місяць», 25,7% – «щотижня», 25,8% – «не брали участь в знущаннях».

- На запитання *«Чи розмовляли з тобою з приводу ситуації булінгу в твоєму класі дорослі вдома або в школі?»* 38,6% учнів дали відповідь – «зі мною розмовляли у школі», 36,7% досліджуваних вказали, що з ними розмовляли вдома, 23,8% молодших школярів відповіли – «зі мною не розмовляли з приводу цієї ситуації».

- Аналіз відповіді на запитання *«Чи розумієте ви значення терміну «булінг»?»* 53,6% відповіли, що ніколи не чули такого терміну, 26,8% вказали, що знають такий термін, проте сумніваються, що розуміють його значення вірно, 19,2% відповіли, що знають значення даного терміну.

- На запитання: *«Чи можна, на твою думку, знущатися над тими учнями, які тобі не подобаються?»* 40,3% відповіли «так», 28,4% учнів відповіли – «не знаю», 32,3% досліджуваних дали відповідь – «ні».

- У відповідь на запитання *«Чи лякає тебе ймовірність знущання над тобою в класі?»* 47,4% дітей відповіли, що така ймовірність їх не лякає, 24,5% відповіли, що така ймовірність лякає їх іноді, 28,6% досліджуваних вказали, що така ймовірність їх лякає.

- На запитання: *«Чи хотів би ти змінити клас або школу в якій ти навчаєшся?»* 48,3% молодших школярів відповіли, що не бажають змінювати місце навчання, 32,2% досліджуваних вказали, що хочуть змінити клас, а 20,5% дітей відповіли, що хотіли б змінити школу.

Отже, можна зробити висновок, що в колективі дітей, які були обрані для дослідження, підтверджено проблему шкільного булінгу. З огляду на поширення явища булінгу, зокрема, серед дітей молодшого віку, було розроблено та проведено опитувальник *«Що знаєш ти про булінг»*, метою якого стало визначення ефективної системи профілактики негативних тенденцій серед підлітків.

Аналізуючи отримані нами відповіді, нами було визначено, що у 33,4% учнів, учасників експерименту, стикаються із знущаннями щодня, 47,3% дітей

зізналися, що грають роль агресора у класі та завдають знущання над іншими дітьми, 28,4% дітей вказали, що відчують постійну тривогу щодо ймовірного знущання над ними у класі, тощо. Такі дані висвітлюють проблему булінгу у школі як таку, що є досить гострою на даний момент.

Отже, проблема булінгу є актуальною та водночас складною, оскільки у ситуацію цькування може потрапити будь-яка людина, при цьому виконувати різні соціальні ролі: жертви, агресора, помічника, спостерігача. В останні роки спостерігаємо збільшення випадків булінгу серед дітей в школі. Тому питання соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до таких дій, актуальні сьогодні і вимагають ретельного вивчення

Список використаних джерел

1. Василюк А. В. Педагогічні технології інклюзивного навчання : навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / А.В.Василюк, Ю.В., Бондар, А.В.Хіля. – Вінниця, 2020. – 175 с.
2. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2013. – №114. – С. 46–50.
3. Демченко Е.П. Одаренный ребенок как личность с особыми потребностями в инклюзивном пространстве учебного заведения / Е. Демченко, О. Зайцева // SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. – Volume II, May 26th-27th. – 2017. – Р. 61–71.
4. Демченко Е.П. Статус одаренного ребенка в проблемном поле инклюзивной педагогики / Е.П.Демченко // Инклюзивное образование как организационная основа педагогики многообразия : сб. науч. ст. по итогам Международного образовательного проекта «Подготовка и переподготовка педагогов и руководителей образования в среде многообразия». - Мозырь : МГПУ им. И. П. Шамякина, 2016. – С. 105-109.
5. Деякі питання організації виховного процесу у 2020/2021 н. р. Щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок : Лист МОН № 1/9-385 від 20.07.20 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/75232/
6. Любчак Л.В. Вибір оптимальної стратегії взаємодії майбутнього педагога з дітьми із особливими освітніми потребами /Л.В.Любчак // Освіта дітей з особливими потребами : від інституалізації до інклюзії // зб. тез доп. / Редкол.: В.В.Засенко, А.А.Колупаєва, Н.І.Лазаренко, З.П.Ленів. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. – 210-213.
7. Малкіна-Пих І. Г. Психологічна допомога в кризових ситуаціях / І.Г. Малкіна-Пих. - М. : Издво Ексмо, 2005. - 960 с.
8. Міщик Л. І. Вступ до спеціальності «Соціальна педагогіка» : навчальний посібник / автори-укладачі Л. І. Міщик, О. П. Демченко ; за заг. ред. Л. І. Міщик. – К. : Вид. Дім «Слово», 2013. – 328 с.
9. Найдюнова Л. А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини / Л. А. Найдюнова. // Київ. – 2011. – №4. – С. 34.
10. Порядок застосування заходів виховного впливу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://serch.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34394Z.html
11. Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://serch.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34394Z.html.
12. Протидія булінгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>
13. Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році : лист МОН України від 31 серпня 2020 р. № 1/9-495 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua>.
14. Швець Н. А. Вплив соціально-економічних, психолого-педагогічних чинників на забезпечення здорового способу життя в студентському середовищі / Н.А. Швець // Придніпровські соціально-гуманітарні читання, 16 травня 2014 р. – Кіровоград, 2014. – С. 81-84.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Король Ольга, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

*Науковий керівник: А.В. Хіля, кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри початкової освіти*

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (Україна)*